

Shahid Rajaei Teacher Training University- Iran
Ontological Researches
Semi-Annual Scientific Journal
ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
Type: Research

Vol.12, No. 24
Autumn 2023 & Winter 2024

Journal Homepage: www.orj.sru.ac.ir

The Role of the Intellectual Love of God on Human's Life according to Spinoza

Fatemeh Bakhtiari¹
Setareh Babajani²
Asadollah Azhir³

Abstract:

In the preface to the second part of his book, *Ethics*, Spinoza claims that he intends to deal with issues that lead to the knowledge of human highest happiness. At the end of the book, he declares that happiness is an intellectual love in God. Since the love in God is considered the highest human happiness according to Spinoza, it is necessary to understand what he means by the concept of divine love. In the third part of the book, he analyzes human emotions to explain human happiness and freedom, and defines love as a pleasure that is to consider together with its cause. He thinks that when we achieve intuitive knowledge, i.e. knowledge of God, we may experience an intellectual love for God. In addition to being the basis of human happiness, this love also affects the quality of his life. This article explains the nature

---

¹. Assistant Professor of Philosophy, Razi university, Iran, corresponding author f.bakhtiari@razi.ac.ir

². M.A Student of Philosophy, Razi university, Iran setare.bj73@gmail.com

³. Assistant Professor of Philosophy, Razi university, Iran asadazhir@razi.ac.ir

Received: 10/10/2022

Reviewed: 21/01/2023

Revised: 11/02/2024

Accepted: 12/02/2024

of the emotion of intellectual love for God and its moral and social functions according to Spinoza, and has come to the conclusion that this love leads to the releasing of human beings from the suffering caused by passivity, attaining peace of mind, achieving virtue and happiness and observing death unimportant and being not afraid of it.

Key words: Spinoza, human life, functions of love, intuitive knowledge, intellectual love of God.

Problem Statement:

Love is one of the deepest human emotions, and love for God is one of the most frequent concepts by theologians, mystics, and philosophers in the West and East. Spinoza, who introduces his philosophy in the direction of recognizing the "highest happiness" of the human being, says at the end of the second part of his book *Ethics*: "Happiness consists in the love of God." His understanding of the concept of intellectual love in general and Divine love in particular, and its characteristics are different from the common understanding of the concept. He refers to such a love as "intellectual love". The intellectual love in God, which is supposed to lead to the highest happiness of a person, also leaves traces in the individual and social life of a person, especially because what Spinoza means by happiness is not salvation in the afterlife, but happiness in this worldly life. In this field, no work has been done in Persian so far, so it deserves to be investigated. The main question of the present article refers to Spinoza's view on Divine love, that is, man's love for God and its role in human life, which will include the following two sub-questions:

- 1) What is Spinoza's definition of the nature of love, especially the love of God?
- 2) What are the moral and social results of God's love for human life?

Method

This article was obtained by research method and by interpretation and research on the thoughts of Spinoza.

Finding and Results:

In order to explain human highest happiness, in the third part of his book *Ethics*, Spinoza described and explained the emotional structure of man and divided human emotions into two types: active emotions and passive ones. In active emotions the cognition is involved; When we have active emotions, we are free and active, but when we are influenced by external things, our emotions are passive. In other words, when we live under the guidance of reason, we are free, but if our behavior is formed under the influence of passivity, we will be slaves. Thus, love as an emotion includes active love and passive love. According to Spinoza, intellectual love for God is an active and admired emotion and comes from the third type of knowledge, i.e. intuitive knowledge. Since love is pleasure combined with the idea of its cause, and the cause is the intuitive knowledge of God. This knowledge leads to the production

of intellectual love for God. Reflecting on Spinoza's works shows that, in his opinion, Intellectual love for God is effective in human moral and social behaviors and leads to results such as: releasing from the slavery of passivity; enjoyment of a virtuous and happy life; peace of mind and trivialization of death. It can also lead the society towards virtue, morality and freedom.

References:

- Allison H. A. *Benedict De Spinoza: An Introduction*. Yale University press; 1987.
- Amiri Ara H. [Translation of *Baruch Spinoza*]. Nadler S (Author). Tehran: Ghoghnoos; 2014. Persian.
- Bakhtiari F. *The Role of Reason and Affect on the ethical and social behavior of human based on Spinoza's Philosophy* [dissertation]. The University of Tehran: 2012.
- [The Cure for Passions According to Spinoza and George Eliot]. *Falsafeh*. 2015; 12(2): 17-33. Persian.
- Bennett J. *A Study of Spinoza's Ethics*. Cambridge University Press; 1984.
- Berenjkar R. [Ethical and Legal Results of Spinoza's Philosophical Theory]. *Private Law*. 2003; 1(4): 47-61. Persian.
- Daryabandari N. [Translation of *A History of Western Philosophy*]. Russell B (Author). 2009. Persian.
- Descartes. *The Passions of the Soul*. In: E. S. Haldane and G.R.T. Ross (eds) *The Philosophical Works of Descartes*. vol. 1. Cambridge University Press; 1992.
- Donagan Alan. *Spinoza*. Harvester Wheatsheaf; 1988.
- Jahangiri M. [Will and its Related Matters in Spinoza's Philosophy]. *Journal of Faculty of Literature and Human Sciences, University of Tehran*. 1976; 2:62-83. Persian.
- [A Critical Research on Ethical Concepts and Issues in Spinoza's Philosophy]. *Journal of Faculty of Literature and Human Sciences*. 1995; 133-136: 45-91. Persian.
- *Three Western Philosophers*. Tehran: University of Tehran Press; 2022. Persian.
- James S. Democracy and the good life in Spinoza's Philosophy. In: Charlie Huenemann (eds) *Interpreting Spinoza: Critical Essays*. Cambridge University Press; 2008.
- Lloyd G. *Part of Nature: Self-Knowledge in Spinoza's Ethics*. Cornell University Press; 1994.
- Lotfi M.H. [Spinoza: Philosophy, Theology and Politics]. Jaspers k (Author). Tehran: Tarheno Publications; 2008. Persian.
- Nadler S. The Intellectual Love of God. In Della Rocca (eds) *Oxford Handbook of Spinoza*. 2013 Available from: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195335828.013.007>

Plato. *The Collected Dialogues of Plato*, edited by Edith Hamilton and Huntington Cairns. Princeton University Press; 1994.

Safaei Havadaragh M. [Comparative Study of Man from Rumi and Spinoza's Points of View]. *Journal of Scientific Interpretation and Analysis of Persian Language and Literature Texts*. 2018; 9(34): 231-257. Persian.

Spinoza. *Political treatise*. In R.H.M Elwes (eds) *The Chief Works of Benedict De Spinoza*. Vol1. New York Dover Publications; 1951.

----- *A Spinoza Reader: The Ethics and other works*. Edwin Curley. Princeton University Press; 1994.

----- *Theological-Political Treatise*. translated by Michael Silverthorne and Jonathan Israel. Cambridge University Press; 2007.

Steinberg D. *On Spinoza*. The United States of America: Wadsworth; 2000.

Taylor A. E. Some Incoherencies in Spinozism: part. 2. *Mind*. 1937; 46(183).

Wolfson H. A. *The Philosophy of Spinoza*. Vol.2. Meridian Books; 1960.

Shahid Rajaee Teacher Training University- Iran
 Ontological Researches
 semi-annual scientific journal
 ISSN (print): 2345-3761 (online): 2676-4490
 Type: Research

Vol.12, No. 24
 Autumn 2023 & Winter 2024

پژوهش‌های هستی‌شناختی
 دو فصلنامه علمی
 نوع مقاله: پژوهشی
 سال دوازدهم، شماره ۲۴
 پاییز و زمستان ۱۴۰۲
 صفحات ۷۰۹-۷۳۱

نقش عشق عقلانی به خداوند در زندگی انسان از دیدگاه اسپینوزا

فاطمه بختیاری^۱

ستاره باباجانی^۲

اسدالله آذیر^۳

چکیده

اسپینوزا در مقدمه بخش دوم کتاب *اخلاق* می‌گوید قصد دارد در ادامه کتاب به اموری پردازد که به شناخت برترین سعادت بشر منتهی می‌شود. او در پایان کتاب اعلام می‌کند سعادت عبارت است از عشق عقلانی به خدا. از آن جا که عشق به خدا از نظر اسپینوزا برترین سعادت بشری به حساب می‌آید، درک منظور او از مفهوم عشق الهی ضروری است. او در بخش سوم رساله *اخلاق* خود برای تبیین سعادت و آزادی انسان، عواطف بشری را تحلیل می‌کند و عشق را به لذتی تعریف می‌کند که همراه با تصور علتش در نظر گرفته شود. او فکر می‌کند چون آدمی به معرفت شهودی و شناخت خداوند دست

f.bakhtiari@razi.ac.ir

setare.bj73@gmail.com

asadazhir@razi.ac.ir

^۱. استادیار دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه رازی، نویسنده مسئول

^۲. دانشجوی کارشناسی ارشد فلسفه و حکمت اسلامی دانشگاه رازی

^۳. استادیار دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه رازی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۸

تاریخ دوری: ۱۴۰۱/۱۱/۰۱

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۱۱/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۲۳

یابد، در او عشق عقلانی به خدا پدید می‌آید. این عشق علاوه بر این که مقوم سعادت انسان است، بر کیفیت زندگی او نیز اثرگذار است. لذا این مقاله به تبیین ماهیت عاطفه عشق عقلانی به خداوند و کارکردهای اخلاقی و اجتماعی آن از نظر اسپینوزا پرداخته و به این نتیجه رسیده است که این عشق منجر به رهایی بشر از رنج ناشی از انفعالات، رسیدن به آرامش نفس، دستیابی به فضیلت و سعادت و بی‌اهمیت شدن مرگ و نترسیدن از آن می‌شود.

کلمات کلیدی: اسپینوزا، زندگی انسان، کارکرد، عشق عقلانی به خداوند، معرفت شهودی.

طرح مسأله

عشق، یکی از عمیق‌ترین احساسات بشری است و عشق به خدا از جمله پرکاربردترین مفاهیم نزد الهیدانان و عارفان و فیلسوفان در غرب و شرق به حساب می‌آید. اسپینوزا که فلسفه‌اش را در راستای شناخت "برترین سعادت" بشر معرفی می‌کند، در پایان بخش دوم از کتاب اخلاقش می‌گوید: «سعادت عبارت است از عشق به خدا». فهمی که او از مفهوم عشق به طور کلی و عشق الهی به طور خاص در نظر دارد و ویژگی‌هایی که از آن بر می‌شمارد متفاوت از فهم رایج و متعارف از مفهوم و ویژگی‌های عشق انسانی است و آن به "عشق عقلانی" یاد می‌کند. عشق عقلانی به خدا که قرار است موجب برترین سعادت آدمی شود، آثاری نیز در زندگی فردی و اجتماعی انسان بر جای می‌گذارد، به ویژه از آن رو که منظور اسپینوزا از سعادت، نه رستگاری اخروی، بلکه سعادت در همین زندگی دنیوی است. در این زمینه تا کنون کاری به زبان فارسی صورت نگرفته است. لذا شایسته پرسش و پژوهش است. پرسش اصلی نوشتار حاضر ناظر به دیدگاه اسپینوزا درباره عشق الهی، یعنی عشق انسان به خدا و نقش آن در زندگی بشر است که مشتمل بر دو پرسش فرعی زیر خواهد بود:

۱. تعریف اسپینوزا از ماهیت عشق، به ویژه عشق به خدا، چیست؟
۲. ثمرات اخلاقی و اجتماعی عشق به خدا برای زندگی بشر چیست؟

عشق

در طول تاریخ متفکران در باب ماهیت عشق اندیشیده‌اند و نظرات مختلفی درباره ماهیت عشق ارائه شده است. شاید بتوان رساله مهمانی و فایدروس افلاطون را نمونه عالی و

منحصر به فرد دسته بندی نظرات رایج در دوره باستان و تأمل عمیق در باب عشق دانست. افلاطون عشق را بر اساس زیبایی تعریف می کند و عشق حقیقی را حاصل دیالکتیک و مشاهده مثال زیبایی می داند (Symposium, 210a- 212a). در دوره جدید تفکر غرب، دکارت، سلف اسپینوزا، عشق و نفرت را انفعالات ناشی از حرکت ارواح حیوانی می داند که باعث می شوند نفس به اشیا بی که مطلوب به نظر می رسند، بپیوندند و از اشیا بی که مضر می نمایند، دوری کند (Descartes, 1992, p 366). به بیان دیگر عشق از نظر دکارت انفعالی است که باعث اتحاد عاشق و معشوق می شود، یعنی نفس تحت تأثیر عاطفه عشق، خود و محبوبش را را به مثابه اجزای یک کل می بیند (Lloyd, 1994, p 91). بدین ترتیب دکارت عشق را انفعالی می داند که موجب اتحاد آدمی با امر محبوبش می شود.

اسپینوزا در بخش دوم رساله *اخلاق*، ماهیت نفس را تبیین می کند و نفس را تصویری مرکب از تصورات ناقص و تام معرفی می کند (E, II, 15). او تصورات ناقص نفس را انفعال و تصورات تام نفس را عواطف فعال (افعال) می نامد و در تعاریف دوم و سوم بخش سوم *اخلاق*، عواطف را احوال بدن و تصورات آن ها در نظر می گیرد که باعث افزایش یا کاهش قدرت فعالیت بدن می شوند. این تعریف هم افعال و هم انفعالات را در بر می گیرد. او لذت (pleasure) را عاطفه ای می داند که موجب افزایش قدرت فعالیت بدن و به دنبال آن نفس می شود (ibid, III, 11, Sch). به بیان دیگر لذت را «تحول انسان از کمال کمتر به کمال بیشتر» می داند (ibid, Gen. Def. Aff, Def.2).

اسپینوزا عشق را به «لذتی» تعریف می کند که «همراه با تصور علت خارجی باشد» (ibid, Def.6). در واقع عشق و لذت هر دو از نظر اسپینوزا عاطفه هستند با این تفاوت که لذت را عاطفه اولیه و عشق را عاطفه اشتقاقی می داند، یعنی عشق را لذتی می داند که همراه با تصور علتی خارجی است. به بیان دیگر تخیل در عاطفه عشق دخیل است و شخص به کمک تخیل سعی می کند حضور شی محبوب را بازآفرینی نماید تا لذتش دوام یابد (E, III, 13, Sch).

اسپینوزا عواطف نفس را به عواطف منفعل یا انفعالات و عواطف فعال یا افعال نیز تقسیم می کند، به بیان دیگر عاطفه را به دو قسم فعل و انفعال تقسیم می کند. فعل عاطفه ای است که ما علت آنیم و انفعال عاطفه ایست که ما علت ناقصش هستیم (ibid, D2). علت

تامّ «علّتی است که بتوان معلولش را از طریق آن به طور واضح و متمایز درک کرد» و علّت غیر تامّ یا ناقص «علّتی است که نتوان معلولش را فقط از طریق آن فهمید» (, ibid, D1). بدین ترتیب عواطف فعال از نظر او عواطفی هستند که مربوط به نفسند، از آن حیث که فعال است و انسان علّت تامّ آن‌هاست (ibid, p 58).

لذت، الم و خواهش از نظر اسپینوزا سه عاطفه منفعل اولیه هستند و خواهش و لذت فعال عواطف فعال اولیه هستند. در واقع به نظر او الم همیشه منفعل است و عاطفه الم فعال وجود ندارد چون بنا به نظریه کوناتوس، نفس نمی‌تواند علّت الم خودش، یعنی تحول به فعالیت کمتر باشد، به بیان دیگر مطابق با اصل کوناتوس، انسان همواره سعی می‌کند در هستی خود پایدار بماند، بنابراین نمی‌تواند علّت تامّ زوال یا کاهش فعالیت خویش باشد (بختیاری، ۲۰۱۲، ص ۱۳۱). لذت فعال لذت حاصل از تعقل و تفکر عقلانی محض است، به دیگر سخن لذت فعال از لوازم تفکر عقلانی یا تفکر تامّ است: «وقتی نفس خودش و قدرت فعالیتش را در نظر می‌گیرد احساس لذت می‌کند» (E, III, 53).

عشق عقلانی به خدا

اسپینوزا عشق عقلانی به خدا را لذت حاصل از تعقل یا تفکر تامّ به همراه تصور خدا به عنوان علت آن تعریف می‌کند. به بیان دیگر وقتی انسان به سومین مرتبه معرفت یعنی معرفت شهودی می‌رسد لذتی را تجربه می‌کند که این لذت همراه با تصور خداوند به عنوان علت این معرفت همان عشق عقلانی به خداوند است، یعنی معرفت شهودی عاطفه عشق عقلانی به خداوند را در نفس تولید می‌کند. او می‌نویسد: «ما از فهم اشیا با نوع سوم شناخت لذت می‌بریم و این لذت همراه با تصور خداست به عنوان علت آن» (, ibid, V, 32). و در نتیجه همین قضیه سی و دوم بخش پنچ/خلاق تصریح می‌کند «بالضرورة از نوع سوم شناخت عشق عقلانی به خدا ناشی می‌شود» (ibid, Cor.). سومین نوع شناخت یا معرفت شهودی در نظر اسپینوزا معرفتی است که از تصور تامّ ذات مطلق (یا ماهیت بالفعل) صفات خدا ناشی می‌شود و به شناخت تامّ ذات اشیا منتهی می‌شود (, ibid, II, 40). S2). به بیان دیگر به نظر اسپینوزا به وسیله معرفت شهودی است که ما به درک نظام هستی و خدا می‌رسیم و می‌فهمیم که کل موجودات عالم هستی و به تبع نفس و بدن ما

حالات جوهر نامتناهی یگانه، خدا، هستند، یعنی نفس با معرفت شهودی متوجه می‌شود یا «شهود می‌کند» که نفس و بدن ما در صفات خدا ریشه دارند و «درک می‌کند که تصور تام ذات بدن با تصور تام صفت خدا در ارتباط است». وقتی به این درک دربارهٔ نفس و بدن خود برسیم متوجه وجود جنبه‌ای الهی و سرمدی در کل اشیا می‌شویم و حقیقت سرمدی ارتباط خود با خدا و طبیعت را درک می‌کنیم. به نظر اسپینوزا این عالیترین نوع معرفت است که بشر می‌تواند بدان دست یابد و بیشترین لذت ممکن را به همراه دارد (Nadler, 2013, 303-4). از آن جا که علت این معرفت خداست پس او علت این لذت عظیم است. وقتی انسان به این درک و لذت برسد عاشق خدا می‌شود.

بدین ترتیب به نظر اسپینوزا معرفت شهودی منجر به تولید عشق عقلانی به خدا می‌شود چون که شناخت لذتبخش است و معرفت شهودی شناخت خداوند است. بنابراین خداوند علت این معرفت و لذت ناشی از آن است و هر گاه این شناخت و لذت ناشی از آن در ما حاصل شود، لاجرم عاطفهٔ عشق به خدا در ما پدید می‌آید. به نظر اسپینوزا عشق به خداوند بر زندگی اخلاقی و اجتماعی انسان اثرگذار است. لذا در ادامه نخست به نحوهٔ تأثیر آن بر رفتار اخلاقی انسان می‌پردازیم و سپس آن را از بعد اجتماعی بررسی می‌کنیم.

نقش عشق عقلانی به خدا در رفتار اخلاقی انسان

به نظر اسپینوزا انسانی که در نتیجهٔ کسب معرفت شهودی، عشق عقلانی به خداوند را تجربه کنند رفتاری اخلاقی خواهد داشت. اگرچه او دست یابی به این عشق را برای عموم افراد بسیار دشوار می‌داند (E, V, 42, Sch). بنابراین تسلط کامل بر انفعالات غیرممکن به نظر می‌رسد اما او هم‌چنان فکر می‌کند تلاش برای کسب این شناخت و عشق تبعات مثبتی برای انسان دارد و متضمن سعادت اوست.

اصلی‌ترین کارکرد عشق عقلانی به خدا در نظر اسپینوزا درمان انفعالات است (ibid, 20, Sch). به نظر او انسان جزئی از طبیعت است و تحت تأثیر عوامل خارجی قرار دارد و دستخوش انفعالات است (ibid, IV, 4). در واقع حالت طبیعی انسان بندگی است اما برای رهایی از بند این انفعالات درمان هایی وجود دارد که مهم‌ترین آن‌ها شناخت است (ibid, V, 4, Sch). اگر ما شناخت درستی از یک عاطفهٔ منفعل داشته باشیم آن عاطفه تحت

قدرت ما قرار می‌گیرد و ما کمتر از آن منفعل می‌شویم. برای مثال اگر شخصی که داراایش را از دست داده متوجه شود که حفظ آن غیرممکن بوده کمتر دچار عاطفه‌اندوه می‌شود (ibid, 6, Sch). همه انسان‌ها تا حدی قادر به شناخت عواطف خود هستند و به همین جهت تا حدی از قدرت تسلط آن‌ها می‌توانند جلوگیری کنند. اسپینوزا برای معرفت مراتبی قائل است و فکر می‌کند که انسان با توجه به این که در کدام مرحله از شناخت باشد نوع زندگی متفاوت می‌شود؛ اگر در مرحله اول شناخت باشد درگیر تصورات ناقص و تحت تأثیر انفعالات است. اسپینوزا این نوع حیات را بندگی می‌نامد (بختیاری، ۲۰۱۵، ص ۲۰-۱۹). اما در مرحله شناخت نوع دوم و به ویژه شناخت نوع سوم، انسان تحت هدایت عقل زندگی می‌کند و به آزادی از قید انفعالات می‌رسد. آزادی از قید انفعالات هم منجر به آرامش نفس و متانت آدمی، فضیلت و سعادت، بی‌اهمیت شدن مرگ می‌شود.

آزادی از بندگی انفعالات

اسپینوزا ناتوانی انسان در تسلط بر عواطف خود و جلوگیری از آن‌ها را بندگی می‌نامد و معتقد است کسی که تحت سلطه عواطف خویش است هیچ قدرتی بر خود ندارد و دستخوش اتفاق است و با این که بهتر را می‌شناسد غالباً مجبور به پیروی از بدتر می‌شود (E, IV, Pref). او اصطلاح اتفاقی را در مقابل ضروری به کار می‌برد. امر ضروری امری است که به اقتضاء ذات باشد در صورتی که امر اتفاقی امری است که تحت تأثیر علل و عوامل خارجی باشد. بنابراین انسان بنده انسانی است که تحت تأثیر عوامل خارجی است و اعمالش برخلاف اقتضاء ذات و به عبارتی برخلاف حکم عقل است (اسپینوزا، ۱۹۹۵، ص ۲۱۶، پاورقی) و نمی‌توان چنین انسانی را آزاد دانست. زیرا آزاد در اصطلاح اسپینوزا کسی است که فعلش به اقتضاء ذات و بدون تأثیر عوامل خارجی باشد (جهانگیری، ۲۰۲۲، ص ۲۵۲). انسان بنده مدام در کشمکش و نزاع با خود است و مثل تکه چوبی در امواج دریا به این سو و آن سو در حرکت است (E, III, 59, Sch). زندگی در ترس و خشم و نفرت و مانند آن می‌گذرد. زیرا هیچ تسلطی بر خود ندارد و مدام تحت تأثیر انفعالات است. انفعالاتی مثل عشق به چیزهای گذرا که هرگز به تملک کامل او در نمی‌آیند و به همین دلیل دچار رنج و الم می‌شود. البته این نوع زندگی به ظاهر لذت‌های فراوانی هم دارد اما

از آنجا که این لذات افراطی هستند و فقط به یک قسمت از بدن مربوط می‌شوند نه کل بدن، در نهایت منجر به الم می‌شوند (ibid, IV, 43, Dem). انسان بنده حتی با انسان‌های دیگر هم در نزاع و کشمکش است و به دیگران ظلم می‌کند. زیرا تنها به دنبال نفع خود است و نفع دیگران برایش اهمیتی ندارد (TP, I, 5). بنابراین انسان بنده برای رسیدن به سعادت باید بکوشد تا از بند انفعالات رها شود. اما راه‌هایی از این بندگی چیست؟ اسپینوزا معتقد است اراده و علم و عقل قدرت کافی برای تسلط کامل بر عواطف را ندارند. او در قضایای دوم تا هفتم بخش چهارم/خلاق استدلال می‌کند که عاطفه به وسیله اراده زائل نمی‌شود. زیرا انسان علاوه بر این که حالت و جزء خدا یا نظام سرمدی طبیعت است جزئی از نظام معمول طبیعت نیز هست و از نظام طبیعت تأثیر می‌پذیرد و این گونه نیست که فقط تغییراتی را بپذیرد که خود علت تام آن‌ها باشد، بلکه مدام تحت تأثیر علل خارجی است و قدرت علل خارجی بسیار است. بنابراین اراده انسان نمی‌تواند عواطف را مقهور کند (جهانگیری، ۲۰۲۲، ص ۴-۲۵۳). به علاوه او معتقد است همانطور که تخیلات با حضور حقیقت از این حیث که حقیقت است، نابود نمی‌شوند، بلکه با پیدایش تخیلات قوی‌تر از آن‌ها رفع می‌شوند، عواطف هم با حضور عقل و علم از بین نمی‌روند (E, IV, 1).

اسپینوزا در قضیه هفتم از بخش چهارم/خلاق، راه‌هایی از اسارت انفعالات را عاطفه‌ای متضاد می‌داند که قوی‌تر از آن‌ها باشد (E, IV, 7, Dem). در اینجا ممکن است اشکالی به نظر آید، اسپینوزا در قضیه سوم از بخش پنجم/خلاق راه‌هایی از بند انفعالات را شناخت می‌داند و می‌نویسد: «عاطفه‌ای که انفعال است به محض این که آن را به طور واضح و متمایز تصور کنیم از انفعال بودن بازمی‌ایستد». اما چنانچه پیشتر اشاره شد اسپینوزا در قضیه هفتم بخش چهارم/خلاق راه درمان عواطف و رهایی از بندگی را شناخت و معرفت می‌داند. در پاسخ اشکال باید متفطن بود که این دو راه، دو راه متفاوت نیستند. زیرا مقصود ما از زندگی عقلانی و براساس شناخت، زندگی ورای عواطف نیست، بلکه ما در هر سطحی از فهم که باشیم مطابق آن حیات عاطفی داریم (Steinberg, 2000, p 64). برای مثال در مرحله شناخت نوع اول که مرحله بندگی است ما عشق به ثروت و امور گذرا را تجربه می‌کنیم و در مرحله شناخت استدلالی عشق به علم و در مرحله شناخت

شهودی عشق به خدا را تجربه می‌کنیم. بنابراین این طور نیست که در مراتب بالاتر حیات عواطف به طور کلی از میان برود (بختیاری، ۲۰۱۲، ص ۱-۱۶۰)؛ بلکه هر معرفتی، اعم از معرفت عقلی و کامل یا معرفت ناقص، عاطفه و میل متناسب با خود را دارد و این میل نیز عمل متناسب با خود را در پی می‌آورد. به همین دلیل اسپینوزا بهترین درمان عواطف را شناخت شهودی می‌داند. زیرا این شناخت منجر به عشق الهی می‌شود که قوی‌ترین عاطفه است و متضادی ندارد. بدین ترتیب زمانی که ما در مرحله شناخت شهودی هستیم و عاطفه عشق الهی را تجربه می‌کنیم، تمام عواطف منفعل را مقهور و دفع می‌کنیم و از بند انفعالات رها می‌شویم و به آزادی می‌رسیم (برنجکار، ۲۰۰۳، ص ۵۳).

بدین ترتیب اسپینوزا راه رهایی انسان را پیروی از عقل می‌داند؛ انسانی که تحت حاکمیت عقل است، می‌داند چه چیزی برایش مفید و خیر است و چه چیزی برایش شر است. ما زمانی تحت حاکمیت عقل هستیم که اشیا را با شناخت نوع دوم و سوم بشناسیم. معرفت نوع دوم زندگی انسان را متحول می‌کند و انسان در این مرحله به درک ضرورت می‌رسد و به پوچی نفرین‌ها و آفرین‌ها واقف می‌شود و اشیاء و انسان‌ها را چنان که هستند، می‌پذیرد. اما این شناخت هنوز کامل نیست و ما برای تسلط بر عواطف باید به معرفت نوع سوم دست پیدا کنیم (بختیاری، ۲۰۱۲، ص ۱۶۲). این معرفت معرفتی است که نتیجه ضروری آن عشق عقلانی به خداوند است، عشقی که قوی‌ترین عاطفه است و متضادی ندارد و همان‌طور که گفتیم هر عاطفه‌ای با عاطفه‌ی قوی‌تر از خود مغلوب می‌شود. بنابراین با رسیدن به عاطفه عشق الهی می‌توان بر همه عواطف غلبه کرد و آزاد شد (همان، ص ۱۶۴).

روشن است که مقصود اسپینوزا از آزادی، اراده آزاد نیست. زیرا اسپینوزا به اراده آزاد قائل نیست و آن را از جمله مفاهیم کلی و انتزاعی می‌داند. در واقع ما در فلسفه اسپینوزا باید به دنبال ضرورت آزاد باشیم نه انتخاب آزاد (همان، ص ۱۷۶). اسپینوزا معتقد است آزادی از نظر توده مردم با آزادی از نظر ما متفاوت است. زیرا اغلب مردم فکر می‌کنند زمانی که تسلیم شهواتند، آزادند و زمانی که بر طبق قوانین الهی زندگی می‌کنند در واقع مجبورند و دیانت و مذهب و خویشن‌داری که می‌کنند، بار سنگینی است که بر دوششان است و بعد از مرگ به زمین می‌گذارند و امید دارند برای اطاعت از قوانین الهی پاداش ببینند

درواقع آن‌ها به دلیل امید به پاداش یا ترس از کیفر بر طبق قوانین الهی زندگی می‌کنند و اگر به آن‌ها گفته شود نفس با مرگ بدن می‌میرد ترجیح می‌دهند اسیر شهوات باشند (جهانگیری، ۱۹۷۶، ص ۸۲). اما از نظر اسپینوزا اخلاقی زیستن بهترین شیوه حیات است که ما انتخاب می‌کنیم بدون این‌که انتظار پاداش از کسی یا خدا داشته باشیم. زیرا اسپینوزا فیلسوف دینی نیست و مسأله آخرت و پاداش بعد از مرگ به آن معنایی که در دین است برایش مطرح نیست و اخلاقی زندگی کردن را بهترین روش برای خود انسان می‌داند. البته خود اسپینوزا هم معترف است که رسیدن به این آزادی بسیار دشوار است و از آنجا که انسان جزئی از طبیعت و ضرورتاً تحت تأثیر قوانین طبیعت است، هیچ انسانی آزاد به دنیا نمی‌آید و کاملاً هم به آزادی دست پیدا نمی‌کند به عبارتی انسان کاملاً آزاد وجود خارجی ندارد (E, IV, 4; 68 & Sch).

آرامش نفس

به نظر اسپینوزا عنصر ضرورت بر همه اشیا حاکم است و همه حقایق ضروری هستند (ibid, II, 44, Dem). عشق عقلانی به خداوند که از طریق شناخت عقلانی اشیاء حاصل می‌شود، همان درک ضرورت آن‌هاست. ما با درک ضرورت کمتر منفعل می‌شویم، یعنی کمتر تحت تأثیر انفعالات خشم و نفرت و مانند آن قرار می‌گیریم چون عاطفه نسبت به شیئی که ممکن تخیل شود شدیدتر از عاطفه نسبت به چیزی است که ضروری دانسته می‌شود (ibid, V, 5, Dem). بنابراین به نظر اسپینوزا در عرصه نفسانیات چیزی به نام اراده آزاد و در عرصه علوم مادی، چیزی به نام تضاد وجود ندارد. هر رویدادی مظهري از ماهیت خداوند است (راسل، ۲۰۰۹، ص ۴۳۵). بنابراین ما در برابر وقایع باید همان‌طوری تسلیم باشیم که در برابر این که دو به علاوه دو مساوی با چهار است، تسلیم هستیم. زیرا وقایع به همان اندازه تابع ضرورت منطقی هستند و محال است به شکلی غیر از شکلی که اکنون اتفاق افتاده اند، اتفاق بیفتند (همان، ص ۴۴۰).

درک و پذیرش این ضرورت منجر به آرامش نفس می‌شود. در واقع انسان آزاد می‌داند هر آنچه را که می‌توانسته، انجام داده و راه‌گزینی وجود ندارد. بنابراین هر چه هست را با آرامش می‌پذیرد. زیرا به‌خوبی می‌داند که ناکامی‌ها و شکست‌ها ضروری است و به‌همین

دلیل در برابر مصیبت‌ها شکیبایی پیش می‌گیرد. از این رو کمتر دچار انفعالات، اندوه، خشم و نفرت و غیره می‌شود (یاسپرس، ۲۰۰۸، ص ۹۹-۱۰۰). برای مثال کسی که مالی از دست داده اگر بداند که هیچ راهی برای حفظ آن وجود نداشته کمتر اندوهگین می‌شوند و کمتر تحت تأثیر انفعال الم قرار می‌گیرد (همان، ص ۹۵). بدین ترتیب اسپینوزا بر آن است که با درک ضرورت ما «وقایعی را که بر خلاف مقتضیات منافع ما روی می‌دهند با متانت تحمل می‌کنیم» و عقل ما یعنی «بهترین جزء ما خشنودی تمام خواهد یافت و کوشش خواهد کرد تا در این خشنودی باقی بماند» (E, IV, App. 32). به نظر اسپینوزا متانت و آرامش نفس حاصل از معرفت شهودی «عالیترین آرامش ممکن نفس است» (ibid, V,) (27).

بی‌اهمیت شدن مرگ

اسپینوزا فکر می‌کند کسب معرفت شهودی و عشق عقلانی به خدا معضل مرگ را حل می‌کند؛ به این معنی که با درک این که نفس ما جزئی از کلیت نامتناهی فکر خداوند است، مرگ اهمیت خود را از دست می‌دهد (Lloyd, 1994, pp 136-7). از نظر او انسان آزاد که به معرفت شهودی و عشق الهی دست یافته است، از مرگ نمی‌ترسد، بلکه درباره آن تأمل می‌کند (E, IV, 67)، چون بنا به طبیعتش موجب به حفظ حیات و افزایش قدرت فعالیت خویش است. بنابراین به نظر او «حکمت انسان آزاد تأمل درباره مرگ نیست، بلکه تأمل درباره زندگی است» (ibid). پس از آن جا که انسان آزاد از مرگ نمی‌ترسد و اصلاً به مرگ نمی‌اندیشد. زیرا از یک سو بنا بر طبیعتش باید به حفظ وجود و افزایش قدرت بیندیشد و از سوی دیگر در برابر مرگ کاری از دستش ساخته نیست و مرگ را باید به عنوان امری ضروری بپذیرد، پس بیهوده است که وقت خود را با ترس و زاری از این که سرانجامش چه می‌شود، تلف کند. البته در صورتی که فرد به بیماری مبتلا باشد که درمان دارد، باید در درمان خود بکوشد اما همین کار را هم انسان آزاد با آرامش و بدون نگرانی و وحشت انجام می‌دهد (راسل، ۲۰۰۹، ص ۴۴۰).

فضیلت و سعادت

اسپینوزا معتقد است انسان باید مطابق با فضیلت رفتار کند و بر طبق فضیلت عمل کردن را عبارت از «همان عمل کردن، زیستن و وجود خود را حفظ کردن (هر سه به یک معنا) تحت هدایت عقل و بر مبنای طلب آنچه برای انسان مفید است» می‌داند (E, IV, 24). از نظر اسپینوزا اگر انسانی به واسطه داشتن تصورات ناقص به فعلی موجب شود و از روی بخت و اتفاق به مطلوب برسد انسان بافضیلتی نیست، بلکه زمانی بافضیلت است که رفتار فضیلت‌مندانه او از روی فهم باشد و خودش علت تامه افعالش باشد و افعالش بر تصورات تام مبتنی باشد. در این صورت، زندگی او تحت هدایت عقل است (جهانگیری، ۱۹۹۵، ص ۶۳). عالی‌ترین خیر نفس و عالی‌ترین فضیلت نفس را شناخت خداوند می‌داند (E, IV, 28). مقصود اسپینوزا از این شناخت، شناخت نوع سوم است و انسان هر اندازه در این شناخت قوی‌تر باشد خود و خدا را بهتر می‌شناسد و به عالی‌ترین فضیلت یا سعادت می‌رسد (ibid, V, 25, Dem).

اسپینوزا فضیلت را با قدرت یکی می‌داند (ibid, IV, Def. 8) و معتقد است اساس فضیلت قدرت است (ibid, III, 7, Dem). مقصود اسپینوزا از قدرت کوشش برای حفظ وجود خود، یعنی کوناتوس است. از آنجایی که کوناتوس همان ذات یا طبیعت شیء است، اسپینوزا فضیلت را در عمل کردن بر طبق طبیعت خود به منظور حفظ وجود و افزایش قدرت می‌داند (ibid, IV, 18, Sch) و معتقد است «ممکن نیست فضیلتی تصور شود که مقدم بر فضیلت کوشش برای حفظ خود باشد» (ibid, 22). اما زندگی کردن بر طبق طبیعت به منظور حفظ وجود و افزایش قدرت فعالیت، در صورتی ممکن است که ما شناخت تام و کاملی از جهان داشته باشیم و شناخت کامل جهان فقط از طریق شناخت خداوند ممکن است. زیرا بدون خداوند نه چیزی به وجود می‌آید نه فهمیده می‌شود (برنجکار، ۲۰۰۳، ص ۵۱). به همین دلیل اسپینوزا عالی‌ترین خیر نفس و عالی‌ترین فضیلت نفس را شناخت خداوند می‌داند (E, IV, 28). مقصود اسپینوزا از این شناخت، شناخت نوع سوم است.

اسپینوزا فضیلت را با سعادت نیز یکی می‌داند. از نظر او سعادت پاداش فضیلت نیست، بلکه خود فضیلت است. در اصطلاح معمول ما، انسان فضیلت‌مند کسی است که از رذایل دوری می‌کند و به اعمال نیک می‌پردازد و با انجام این اعمال به سعادت و نیک‌بختی

می‌رسد. در اقع ما سعادت را پاداش انسان فضیلت‌مند می‌دانیم. اما در فلسفه اسپینوزا سعادت پاداش فضیلت نیست، بلکه خود فضیلت است. به بیان دیگر جلوگیری از شهوات باعث نمی‌شود که ما به سعادت برسیم و از سعادت لذت ببریم بلکه برعکس لذت از سعادت است که به ما قدرت جلوگیری از انفعالات (شهوات) را می‌دهد (ibid, V, 42). این سعادت در پرتوی عشق عقلانی به خداوند حاصل می‌شود و مهم‌ترین ویژگی انسان سعادت‌مند زندگی بر پایه اخلاق است.

اسپینوزا در تبصره قضیه سی و ششم بخش پنجم/اخلاق سعادت و رستگاری را با عشق عقلانی به خدا یکی می‌گیرد: «نجات یا سعادت یا آزادی ما عبارت است از عشق پایدار و سرمدی به خدا یا عشق خدا به انسان‌ها. و این عشق و سعادت در کتب مقدسه جلال نامیده شده است». بنابراین سعادت مورد نظر اسپینوزا دستیابی به معرفت شهودی و عشق عقلانی به خداست. به نظر می‌رسد این سخن بدین معنی است که او به سعادت اخروی به معنای قول به عالم دیگر و فناپذیری نفس و حیات اخروی قائل نیست. آن چه تحت عنوان سرمدیت نفس در بخش پنجم/اخلاق آمده است مبنی بر این که به نظر او «ممکن نیست نفس انسان مطلقاً با بدن انسان از بین برود، بلکه از آن چیزی باقی می‌ماند، که سرمدی است» (ibid, 23)، به این معناست که این درک که کلّ اشیا، به‌ویژه خودمان، حالتی هستیم که کاملاً وابسته به جوهریم و بدون او «نه می‌توانیم وجود داشته باشیم، نه به تصور آییم»، به نوعی ما را سرمدی می‌کند. به دیگر سخن سرمدیت نفس به معنای فناپذیری نفس به معنای مصطلح نیست، بلکه همان معرفت شهودی است که پرده از این حقیقت که ما حالتی در خدا و وابسته به خدا هستیم، برمی‌دارد. البته در تفسیر فقرات مربوط به بحث سرمدیت نفس اختلاف نظر وجود دارد. برخی مفسرین مانند ولفسون نظریه سرمدیت نفس را درگیر شدن اسپینوزا در «حلقه‌ای مرموز» می‌داند (Wolfson, 1960, pp 273-4). به نظر تیلور این نظریه یکی از ناسازگاری‌های تفکر اسپینوزا است (Taylor, 1937, pp 281-301).

جاناتان بنت معتقد است این بخش از/اخلاق را نباید جدی گرفت (Bennett, 1984, p 372). اما آلن دونگان نظر بنت را نمی‌پذیرد و بر آن است قضایای شش‌گانه بخش پنجم (یعنی قضایای ۲۱-۲۳ و ۲۹-۳۱) که وجود نفس بدون بدن را تصدیق می‌کنند، باید بدون

پیش‌داوری مطالعه شوند (Donagan, 1988, p190). مفسرینی که این بخش از اخلاق را همچون بنت بی‌حاصل ندانسته‌اند، در تفسیر این بخش، دو رویکرد متفاوت برگزیده‌اند. دسته‌ای آن را به معنای فناپذیری گرفته‌اند. و گروه دیگر با رویکردی معرفت‌شناسانه، این فقرات را تفسیر کرده‌اند. بنا به رویکرد معرفت‌شناسانه، سرمدیت نفس مورد بحث در این فقرات به «ظرفیت و توانایی نفس انسان در تشکیل تصورات تامّ از ذات بدنش و خودش» اشاره می‌کند (Allison, 1987, p 171). نگارنده در توافق با مفسرینی که رویکرد معرفت‌شناسانه گزیده‌اند، بر آن است که سرمدیت نفس مورد بحث در این فقرات/اخلاق، درباره نوعی درک یا معرفت، یعنی معرفت شهودی، صحبت می‌کند. اما نکته مهمی که باید در نظر داشته باشیم، این است که باید به این معرفت در طول زندگی در همین دنیا، یعنی وقتی با بدن است، دست یافت و چنین نیست که رسیدن به این درک و سرمدیت حاصل از آن پس از مرگ اتفاق بیفتد (Lloyd, 1994, p 136).

نقش عشق عقلانی به خدا در زندگی اجتماعی انسان

به نظر اسپینوزا انفعالات باعث تفرقه و جدایی انسان‌ها می‌شود. ولی عقل سرچشمه وحدت میان آن‌هاست. او در رساله سیاسی الهی بر آن است «هیچ کس نیست که نخواهد در امنیت و فارغ از ترس زندگی کند. اما مادامی که همه مجاز باشند، هر چه می‌خواهند انجام دهند و عقل از حق بیشتری نسبت به نفرت و خشم برخوردار نباشد، دستیابی به چنین زندگی ایمنی خیلی بعید و نامحتمل است» (TTP, XVI, 5). بنابراین در اخلاق بر آن است که انسان‌ها برای زیست اجتماعی توأم با اخلاق باید تحت هدایت عقل با یکدیگر همکاری کنند: «وقتی هر انسانی بیشتر به دنبال آن چیزی باشد که برایش مفید است، آن وقت انسان‌ها بیش از هر زمان دیگر برای هم مفید هستند، چون هر چه انسان بیش‌تر به دنبال سود خود باشد و برای حفظ خود بکوشد، از فضیلت بیشتری برخوردار خواهد بود، به بیان دیگر دارای قدرت بیشتری برای عمل بر طبق قوانین طبیعتش، یعنی زندگی تحت هدایت عقل، خواهد بود» (E, IV, 35, Cor. 2).

اسپینوزا می‌اندیشد اگر انسان‌ها به دنبال سود حقیقی خود باشند و تشخیص بدهند که منفعشان در زندگی تحت هدایت عقل است و آزادی‌شان در گرو رهایی از بندگی انفعالات

است، می‌کوشند تا به دنبال سود حقیقی خویش که به عبارتی سود نوع بشر است، بروند. بنابراین جوامع اخلاقی تر و آزادتر می‌شوند چون هیچ چیز برای انسان مفیدتر از هم‌نوعش نیست (E, IV, 18, Sch). او انسان‌ها را موجوداتی اجتماعی می‌داند که اجزا به هم پیوسته یک واحد الهی هستند و معتقد است تنها زندگی کردن موافق طبیعت انسان نیست و انسان برای پایداری در هستی به زندگی اجتماعی نیازمند است (بختیاری، ۲۰۱۲، ص ۱۸۱). حال اگر جامعه‌ای که انسان در آن زندگی می‌کند، متشکل از انسان‌هایی باشد که دست‌خوش انفعالاتند و به دلیل انفعالات متغیر و مخالف، مدام در اختلاف و ناسازگاری باشند، زندگی در چنین جامعه‌ای برای او، مشکل می‌شود اما جامعه متشکل از انسان‌های آزاد، یعنی کسانی که تحت هدایت عقل زندگی می‌کنند، جامعه‌ای هماهنگ است و افراد مطابق قوانین و اصول مشترک و یکسان عمل می‌کنند و می‌کوشند اعمالی را انجام دهند که برای خود و در نهایت برای جامعه مفید باشد و زندگی کردن در این جامعه برای انسان آزاد خیر است؛ البته این پیروی از قوانین نه به دلیل ترس یا اجبار، بلکه برای حفظ ذات و افزایش قدرت است (نادلر، ۲۰۱۴، ص ۵۶).

بدین ترتیب از آنجایی که اسپینوزا ما را اتم‌های تشکیل‌دهنده یک پیکر واحد می‌داند که اگر صدمه‌ای به یک فرد انسانی وارد شود در واقع به همه انسان‌ها وارد شده است، انسان آزاد، یعنی انسانی که به آزادی از قید انفعالات دست یافته است، باید بکوشد تا به انسان‌های دیگر کمک کند و مطابق عقل زندگی کردن را به آنها آموزش دهد تا از این طریق بر تعداد شرکای زندگی عقلانی خود بیفزاید و راه رسیدن به خوشبختی را برای خود و دیگران هموار کند. به عقیده اسپینوزا انسان آزاد همواره به هم‌نوعان خود کمک می‌کند و هر آنچه برای خود خیر می‌داند برای دیگران نیز خیر می‌داند (صفایی هودارق، ۲۰۱۸، ص ۲۵۱).

جامعه متشکل از انسان‌های آزاد عاری از انفعالات کینه و نفرت و حسد و مانند آن است چون از یک سو وقتی انسان ضرورت را می‌فهمد از شدت نفرت و کینه او کم می‌شود و از سوی دیگر در جامعه متشکل از انسان‌های آزاد به سبب این که تحت هدایت عقل زندگی می‌کنند، ردایل وجود ندارند. به عنوان نمونه به نظر اسپینوزا در جامعه آزاد افراد هرگز فریب‌کارانه عمل نمی‌کنند و همواره در رفتار با دیگران صادق هستند. اسپینوزا معتقد

است «عمل انسان آزاد هرگز فریب کارانه نیست بلکه همواره صادقانه است» (E, IV, 72). او برای نشان دادن اهمیت این قضیه در تبصره قضیه مذکور سؤال را مطرح می‌کند. او می‌گوید اگر سؤال شود، از آنجا که حفظ وجود، اساس فضیلت است «اگر انسان بتواند با فریب، خود را از مرگ عاجل برهاند در این صورت آیا عقل او را به جهت حفظ وجودش به فریب سفارش می‌دهد» یا نه؟ و پاسخ می‌دهد که در این اصل، هیچ استثنایی وجود ندارد. زیرا اگر عقل، فریبکاری را برای یک انسان مجاز بداند باید این رفتار را برای انسان‌های دیگر نیز مجاز بداند، یعنی عقل به‌طور کلی به انسان‌ها سفارش کند که برای یکی ساختن نیروها و قوانین مشترک، فریبکارانه عمل کنند، یعنی در واقع قوانین مشترک نداشته باشند که این نامعقول است (ibid, Sch). می‌بینیم که اسپینوزا با وجود اهمیت زیادی که برای صیانت ذات قائل است. ولی هم‌چنان معتقد است انسان آزاد، تحت هیچ شرایطی نباید فریب کارانه عمل کند. زیرا اعمال انسان آزاد تحت هدایت عقل اوست و به همین دلیل او آزاد دانسته می‌شود. بنابراین اگر فریب کارانه عمل کند به این معنی است که فریبکارانه عمل کردن خیر و مفید است و این باعث می‌شود همه افراد فریب کارانه عمل کنند، در نتیجه فقط در حرف با هم سازگار باشند نه در عمل، که این را نامعقول می‌داند (ibid, p 72).

نکته بحث اسپینوزا در این است که تا افراد آزاد نگردند جامعه روی سعادت و آرامش را نخواهد دید و تا افراد به معرفت شهودی و در نتیجه آن به عاطفه عشق عقلانی به خداوند دست نیابند، آزاد نمی‌گردند. بنابراین رفتار اجتماعی اخلاق مدار انسان‌ها در گرو کسب معرفت شهودی و تجربه عشق عقلانی به خداوند است. اما به نظر اسپینوزا ممکن نیست انسان کاملاً آزاد محقق شود. زیرا محال است انسان، آزاد به دنیا بیاید (ibid, IV, 68 & Sch) و نیز ممکن نیست در این زندگی به آزادی کامل نائل شود، به خاطر این که «محال است انسان بخشی از طبیعت نباشد» (ibid, p 4). این امر ممکن است باعث شود که تلاش اسپینوزا برای تبیین سعادت بشر عقیم به نظر برسد. اما اگر تفسیر جیمز را بپذیریم که مفهوم «انسان آزاد» اسپینوزا برای این پدید آمده تا الگویی اخلاقی در اختیار انسان‌ها قرار گیرد و چگونه زیستن را بدان‌ها بیاموزد و نیز نمونه‌ای برای ارزیابی حکومت‌ها در اختیار ما قرار دهد (James, 2008, p138). تلاش او نه تنها سترون نبوده بلکه شایسته

ستایش و ارج نهادن است. در واقع هر چند مطابق با تفکر اسپینوزا تحقق آزادی کامل برای فرد و جامعه امکان پذیر نیست. ولی با رسیدن به معرفت شهودی و عشق به خدا افراد و جوامع به درجاتی از آزادی دست می‌یابند.

نتیجه‌گیری

غایت فلسفه‌ورزی اسپینوزا آن گونه که خود اذعان می‌کند، تبیین سعادت بشر بوده است. بنابراین او با تحلیل ساختار عاطفی انسان به این نتیجه رسیده است که سعادت بشر در گروی کسب معرفت شهودی و تجربه عشق عقلانی به خداوند است چون معرفت شهودی شناخت خداوند است و این شناخت توأم با لذت است. از آن جا که عشق لذت توأم با تصور علت آن است و علت معرفت شهودی خداست، این معرفت منجر به تولید عاطفه عشق عقلانی به خدا می‌شود. تأمل در آثار او نشان می‌دهد که به نظر او عشق عقلانی به خداوند در رفتار اخلاقی و اجتماعی انسان مؤثر است و منجر به رهایی فرد انسان از بندگی انفعالات، زندگی فضیلت‌مندانه و سعادت‌مند، آرامش نفس و بی‌اهمیت شدن مرگ می‌شود و می‌تواند جامعه را به سوی فضیلت و اخلاق و آزادی سوق دهد.

تشکر و قدردانی

این مقاله مستخرج از پایان‌نامه‌ای در دانشگاه رازی با عنوان «چیستی عشق به خدا از دیدگاه اسپینوزا و ابوحامد غزالی و نقش آن در زندگی انسان» است.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

منابع و مآخذ

- Allison H. A. *Benedict De Spinoza: An Introduction*. Yale University press; 1987.
 Amiri Ara H. [Translation of *Baruch Spinoza*]. Nadler S (Author). Tehran: Ghoghnoos; 2014. Persian.

Bakhtiari F. *The Role of Reason and Effect on the ethical and social behavior of human based on Spinoza's Philosophy* [dissertation]. The University of Tehran: 2012.

----- [The Cure for Passions According to Spinoza and George Eliot]. *Falsafeh*. 2015; 12(2): 17-33. Persian.

Bennett J. *A Study of Spinoza's Ethics*. Cambridge University Press; 1984.

Berenjkar R. [Ethical and Legal Results of Spinoza's Philosophical Theory]. *Private Law*. 2003; 1(4): 47-61. Persian.

Daryabandari N. [Translation of *A History of Western Philosophy*]. Russell B (Author). 2009. Persian.

Descartes. *The Passions of the Soul*. In: E. S. Haldane and G.R.T. Ross (eds) *The Philosophical Works of Descartes*. vol. 1. Cambridge University Press; 1992.

Donagan Alan. *Spinoza*. Harvester Wheatsheaf; 1988.

Jahangiri M. [Will and its Related Matters in Spinoza's Philosophy]. *Journal of Faculty of Literature and Human Sciences, University of Tehran*. 1976; 2:62-83. Persian.

----- [A Critical Research on Ethical Concepts and Issues in Spinoza's Philosophy]. *Journal of Faculty of Literature and Human Sciences*. 1995; 133-136: 45-91. Persian.

----- *Three Western Philosophers*. Tehran: University of Tehran Press; 2022. Persian.

James S. Democracy and the good life in Spinoza's Philosophy. In: Charlie Huenemann (eds) *Interpreting Spinoza: Critical Essays*. Cambridge University Press; 2008.

Lloyd G. *Part of Nature: Self-Knowledge in Spinoza's Ethics*. Cornell University Press; 1994.

Lotfi M.H. [Spinoza: Philosophy, Theology and Politics]. Jaspers k (Author). Tehran: Tarheno Publications; 2008. Persian.

Nadler S. The Intellectual Love of God. In Della Rocca (eds) *Oxford Handbook of Spinoza*. 2013 Available from: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195335828.013.007>

Plato. *The Collected Dialogues of Plato*, edited by Edith Hamilton and Huntington Cairns. Princeton University Press; 1994.

Safaei Havadaragh M. [Comparative Study of Man from Rumi and Spinoza's Points of View]. *Journal of Scientific Interpretation and Analysis of Persian Language and Literature Texts*. 2018; 9(34): 231-257. Persian.

Spinoza. *Political treatise*. In R.H.M Elwes (eds) *The Chief Works of Benedict De Spinoza*. Vol1. New York Dover Publications; 1951.

----- *A Spinoza Reader: The Ethics and other works*. Edwin Curley. Princeton University Press; 1994.

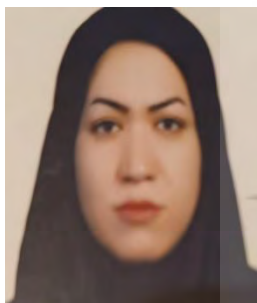
----- *Theological-Political Treatise*. translated by Michael Silverthorne and Jonathan Israel. Cambridge University Press; 2007.

Steinberg D. *On Spinoza*. The United States of America: Wadsworth; 2000.

Taylor A. E. Some Incoherencies in Spinozism: part. 2. *Mind*. 1937; 46(183).

Wolfson H. A. *The Philosophy of Spinoza*. Vol.2. Meridian Books; 1960.

معرفی نویسندگان

فاطمه بختیاری استادیار فلسفه دانشگاه رازی است. او مدرک کارشناسی خود را در سال ۱۳۷۷ در رشته علوم رادیولوژی از دانشگاه علوم پزشکی ایرانکسب کرد و مدرک کارشناسی ارشد و دکتری خویش را به ترتیب در سال ۱۳۸۴ و ۱۳۹۰ در رشته فلسفه غرب از دانشگاه تهران دریافت کرد.

Bakhtiari, F. Assistant Professor, Philosophy, Razi University, Kermanshah, Iran.

f.bakhtiari@razi.ac.ir

ستاره باباجانی دانشجوی کارشناسی ارشد فلسفه و حکمت اسلامی دانشگاه رازی بوده است. او مدرک کارشناسی و کارشناسی ارشد خود را به ترتیب در سال ۱۳۹۶ و ۱۴۰۲ در رشته حکمت و فلسفه اسلامی از دانشگاه رازی کرمانشاه دریافت کرده است.

Babajani, S. Master of Philosophy, Razi University, Kermanshah, Iran

setare.bj73@gmail.com

اسداله آذیر متولد ۱۳۴۸ استادیار دانشگاه رازی است. او کارشناسی ارشد پیوسته‌اش را در رشته فلسفه و کلام اسلامی در سال ۱۳۶۷ از دانشگاه امام صادق (ع) دریافت کرد. ایشان دکترای کلام جدید و فلسفه دین را از دانشگاه قم در سال ۱۳۸۵ اخذ کرد.

Azhir, A. Assistant Professor, Philosophy, Razi University, Kermanshah, Iran.
asadazhir@razi.ac.ir

How to cite this paper:

Fatemeh Bakhtiari, Setareh Babajani and Asadollah Azhir (2024). The Role of the Intellectual Love of God on Human's Life according to Spinoza. *Journal of Ontological Researches*, 12 (24), 709-731. Persian.

DOI: 10.22061/orj.2024.2065

URL :https://orj.sru.ac.ir/article_2065.html

Copyrights for this article are retained by the author(s) with publishing rights granted to SRU Press. The content of this article is subject to the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-NC 4.0) License. For more information, please visit <https://www.creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode>.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی